

ЗБЕЛАРУШЧАНЫ СВЕТ: З ДОСВЕДУ ЎКЛАДАННЯ
«АНГЛІЙСКА-БЕЛАРУСКАГА СЛОЎНІКА ГЕАГРАФІЧНЫХ НАЗВАЎ
І АСАБОВЫХ ІМЁНАЎ»

З усяго шэрагу ўласных імёнаў геаграфічныя назвы і асабовыя імёны з'яўляюцца найбольш распаўсюджанымі у розных дыскурсах. Ім прысвечаны розныя слоўнікі – тлумачальныя і перакладныя. Яны падаюцца таксама ў дадатках і ўваходзяць у слоўнікавыя артыкулы ў складзе фразеалагічных адзінак, прыкладаў і г.д. На жаль, да гэтага часу не існавала ніводнага англійска-беларускага слоўніка, які б уключаў геаграфічныя назвы і асабовыя імёны, не гаворачы ўжо пра спецыяльныя перакладныя слоўнікі ўласных імёнаў, якія ўжо даўно зроблены ў іншых краінах на матэрыяле розных пар моў.

«Англійска-беларускі слоўнік геаграфічных назваў і асабовых імёнаў» з'яўляецца прадаўжэннем «Англійска-беларускага слоўніка», які выпусціла ў свет выдавецтва «Вышэйшая школа» ў 2013 годзе. Дадатак, што складаўся з геаграфічных назваў і асабовых імёнаў, не быў уключаны ў слоўнік па пэўных прычынах.

Слоўнік складаецца з дзвюх частак – геаграфічных назваў і асабовых імёнаў і ўключае найбольш распаўсюджаныя геаграфічныя назвы свету і асабовыя імёны, але найбольшая ўвага надаецца англамоўным геаграфічным назвам і шырока ўжываным асабовым імёнам.

Геаграфічныя назвы ўключаюць 860 адзінак. Гэта назвы англамоўных краін і найбольш распаўсюджаныя назвы іншых краін свету, гарадоў, гор, астравоў, водных аб'ектаў і іншых. Асабовыя імёны прадстаўлены 730 адзінкамі. Гэта найбольш распаўсюджаныя імёны ў Вялікабрытаніі і ЗША. Пры выбары назваў і імёнаў нам дапамагалі доктар філалогіі П. Дж. Мэ (Вялікабрытанія) і прафесар кафедры лексікалогіі МДЛУ Т. М. Суша.

Алгарытм перадачы назваў і імёнаў быў распрацаваны пры навукова-метадычным цэнтры «Слоўнік» (МДЛУ) [1, с. 38–39; 2, с. 1–13; 3, с. 257–258].

Імёны і назвы заўсёды займалі асаблівае месца ў камунікацыі. Дадзеная група слоў узнікла і існуе як сродак вылучэння індывідуальнага з масавага, адзінкавага з агульнага. Гэта спецыфічная функцыя ўласных імёнаў вызначае іх своеасаблівасць, лінгвістычную і сацыяльную значнасць.

У час сусветнай глабалізацыі, калі павышаецца ўзровень валодання замежнымі мовамі, ідзе абмен мастацкай і навуковай літаратурай, расце цікавасць да міжнародных падзей і персаналій, уласныя імёны актыўна пранікаюць па-за межы той культурна-моўнай прасторы, для якой яны з'яўляюцца звыклымі. Для працэсу міжмоўных зносін правільнасць перадачы імя з'яўляецца істотнай. У гэтым рэчышчы актуальнай праблемай стала перадача іншамоўных назваў і імёнаў з адной мовы на другую.

У кожнай мове іншамоўныя словы, у тым ліку геаграфічныя назвы і асабовыя імёны, адаптуюцца ў адпаведнасці з яе ўнутранымі законамі. Але

ўласнае імя – глыбока нацыянальна-культурная рэалія, і мэта перакладчыка і з утылітарнага, і з этычнага пункту гледжання – як мага дакладней узнавіць форму ўласнага імя, выкарыстоўваючы ўсе аптымальныя сродкі.

У гэтай галіне лінгвістычных распрацовак беларуская мова доўгі час знаходзілася пад уплывам нормаў і традыцый рускай мовы, якая звычайна выкарыстоўвалася ў якасці прамежкавай мовы. Пры гэтым зусім не ўлічвалася тое, што фаналагічныя сістэмы рускай і беларускай моў, нягледзячы на агульныя рысы, маюць шмат адрозненняў. Вынікам гэтага з’яўляюцца разнастайнасць і непаслядоўнасць у перадачы англійскіх асабовых імёнаў і геаграфічных назваў. Як паказваюць назіранні, мастацкія тэксты, сродкі масавай інфармацыі і нават даведнікі і энцыклапедыі напоўнены недакладнымі і памылковымі адпаведнікамі англійскіх уласных імёнаў.

У беларускай пісьменнасці, як вядома, у якасці алфавіта ўжываецца кірыліца. Гэта прадвызначае сабой тое, што перадача іншамоўных назваў, напісаных з дапамогай іншага алфавіта, у беларускай мове адбываецца не шляхам узнаўлення графічнага вобраза слова, як гэта мае месца ў мовах, якія карыстаюцца лацінскім алфавітам, а фіксаваннем яго гукавага вобраза, гэта значыць фанетычным спосабам. Таму пры перадачы на беларускую мову англійскія назвы не транслітаруюцца, а хутчэй транскрыбіруюцца: англійскія фанемы, якія ўваходзяць у склад пэўнай англійскай назвы, выражаюцца адпаведнымі беларускімі фанемамі. А паколькі ў беларускай мове існуе фанетычны правапіс, і ў выніку гэтага кожнай беларускай фанеме ў пераважнай большасці пастаянна адпавядае і пэўная літара, то можна сказаць, што англійскія фанемы перадаюцца адпаведнымі беларускімі літарамі, за выключэннем некаторых выпадкаў.

Асноўным спосабам, які намі выкарыстоўваўся, з’яўляецца практычная транскрыпцыя. У яго аснове ляжыць прынцып фанетычнага падабенства. Разам з гэтым практычная транскрыпцыя павінна, калі гэта магчыма, захоўваць марфемную структуру слова, яго графічныя асаблівасці, фанемныя супрацьпастаўленні мовы-крыніцы, а таксама забяспечваць лёгкасць засваення гэтага слова ў мове перакладу. Сучасная тэорыя і практыка ў гэтай вобласці зыходзяць з таго, што ў мове перакладу належыць з магчымай паўнотой адлюстравць фанетычныя і граматычныя асаблівасці мовы-крыніцы. Галоўным патрабаваннем пры перадачы іншамоўных імёнаў на мову перакладу з’яўляецца, па-першае, тое, што слова павінна быць пазнаным, а яго пазнаванне павінна адбывацца на двух узроўнях: моўным і камунікатыўным. Але разам з гэтым прызнаецца непажаданым лішні фанетызм і наогул «механічнае ўзнаўленне слова». Страта інфармацыі непазбежная ўжо з прычыны неадэкватнасці структур нават блізкароднасных моў [4, с. 45].

Такім чынам, выкарыстанне спосабу практычнай транскрыпцыі павінна адбывацца згодна з прынцыпам ўліку марфалагічных і граматычных асаблівасцей мовы-крыніцы і мовы перакладу, прынцыпам мілагучнасці, уліку гістарычнай традыцыі, а таксама нацыянальна-моўнай прыналежнасці імя. Павінна таксама быць і строга паслядоўнасць пры перадачы аднолькавых

і аналагічных імёнаў, што, на жаль, не заўжды захоўваецца. Адным з патрабаванняў з’яўляецца магчымасць адваротнай транскрыпцыі, гэта значыць, магчымасць вяртання слова ў мову, з якой яно прыйшло ў такім выглядзе, каб яго можна было пазнаць.

Згодна з вышэйназванымі патрабаваннямі і асаблівасцямі перадачы назваў і імёнаў на беларускую мову практычная транскрыпцыя выкарыстоўвалася намі ў выпадках, калі ў англійскай і беларускай мовах былі прыблізныя гукавыя эквіваленты. Але паколькі ў запазычаных уласных імёнах важная роля належыць таксама і графічнаму вобразу слова, мы таксама выкарыстоўвалі некаторыя элементы транслітарацыі, калькаванне і змешаны спосаб.

Трэба ўлічваць, што пры міжмоўнай камунікацыі вялікая колькасць інфармацыі перадаецца і ў пісьмовым выглядзе, таму асаблівасці напісання ўласнага імя таксама дапамагаюць больш дакладна ідэнтыфікаваць яго носбіта. У выпадку выкарыстання элементаў транслітарацыі пры перадачы імя будзе лягчэй узнавіць яго зыходную форму ў мове-крыніцы.

Напрыклад, у англійскай мове існуюць імёны, якія адрозніваюцца толькі графічна (*Bannar* – *Banner*). У такіх выпадках слушна перадаваць спалучэнні *ar* і *er* пры дапамозе транслітарацыі (*Бэнар* – *Бэнэр*). Транслітарацыяй мы карысталіся таксама пры перадачы гука [з:], які ў англійскай мове перадаецца на пісьме пры дапамозе галоснай літары і літары *r* (*Jersey* – *Джэрсі*), і гука [ŋ], які на пісьме перадаецца спалучэннем *ng* (*Reading* – *Рэдынг*).

Калькаванне ўжывалася намі ў перадачы назваў акіянаў, мораў ды інш. (*Pacific Ocean* – *Ціхі акіян*).

Пры пераходзе з адной мовы ў іншую запазычанае ўласнае імя, як і любое іншае запазычанае слова, імкнецца знайсці сваё месца ў сістэме мовы перакладу. Для гэтага яму трэба атрымаць адпаведнае фанетычнае і арфаграфічнае афармленне. Пры гэтым адбываюцца шматлікія марфалагічныя перараскладанні, асацыяцыі і дысацыяцыі, прадыктаваныя спецыфікай мовы, якая запазычвае імя. Так намі выкарыстоўваўся прынцып адаптацыі імя да граматычнай сістэмы беларускай мовы, г.зн. у тых выпадках, дзе гэта было мэтазгодна, дадаваліся канчаткі жаночага роду (*Susan* – *Сузана*) ці множнага ліку (*Cumbrians* – *Камбрыійскія горы*).

Транскрыпцыя іншамоўных імёнаў часта мае сваім вынікам з’яўленне не ўласцівых беларускай мове гукавых і літарных спалучэнняў, што робіць іх цяжкімі для чытання і вымаўлення. Прынцып мілагучнасці можа паўплываць на правілы практычнай транскрыпцыі, каб зрабіць вымаўленне імя ў мове перакладу больш зручным і натуральным.

Так напрыклад, беларускай мове не ўласцівы збег галосных у межах адной марфемы, таму ён раздзяляецца зычным дзеля гармоніі гукаў. Гэтаму закону падлягаюць і словы іншамоўнага паходжання, дзе спалучэнне галосных раздзяляе зычны гук [й]. Такім чынам, атрымоўваем: *io* (*ыо*) → *ië* (*ыё*), *ia* (*ыа*) → *ія* (*ыя*), *iy* (*ыу*) → *iю* (*ыю*), *eo* (*ео*) → *ië* (*ыё*), *ea* (*еа*) → *ія* (*ыя*).

Збег галосных *au*, *ou* нейтралізуецца за кошт пераходу галоснага гука [y] у зычны гук [ў] [5, с. 97; 6, с. 12–13]. Такім чынам, згодна з правіламі беларускай фанетыкі атрымліваем *Christiana* – *Крыстыяна* (а не *Крыстыяна*), *Coryat* – *Корыят* (а не *Корыат*).

Беларуская літаратурная мова мае адметныя заканамернасці і ў спалучэнні (збегу) зычных. Гукі *л*, *р* сустракаюцца выключна перад галоснымі ці пасля іх [7, с. 74]. Пры збегу зычных у суседстве з санорным паміж імі ўзнікае беглы галосны [6, с. 14–15]. Англійскія імёны тыпу *Gordon*, *Hasel* пры вымаўленні маюць менавіта такі збег. У англійскай мове канцавыя санорныя, якія стаяць пасля зычных гукаў, з’яўляюцца складаўтваральнымі. Такім чынам, спалучэнні гукаў [dn], [zn], [zl] і да т.п. перадаюцца на беларускую мову пры дапамозе транслітарацыі: *Gordon* – *Гордан*, *Hasel* – *Хэйзэл*, што дазваляе, па-першае, пазбегнуць непажаданага ў беларускай мове збегу зычных, і, па-другое, захаваць аднолькавую колькасць складоў у імені ў мове-крыніцы і мове перакладу.

Працэс запазычання імёнаў у беларускую мову ідзе ўжо доўгі час. У шэрагу выпадкаў па розных прычынах імёны падпадалі пад неапраўданую дэфармацыю. Найбольш ужывальныя з такіх няправільных транскрыпцый, на жаль, становяцца традыцыйнымі і змяніць іх, як бы гэта ні было мэтазгодна, амаль што немагчыма. Наўрад ці прыжыліся б цяпер у беларускай мове напісанні (з улікам правілаў практычнай транскрыпцыі) такіх вядомых назваў, як *Londan* – *Ландан* (*Лондан*), *Twain* – *Туэйн* (*Твэн*), *Vason* – *Бэйкан* (*Бэкан*). Таму традыцыйны спосаб таксама захоўваўся. Але ў выпадку, калі няправільная транскрыпцыя яшчэ не стала традыцыйнай з-за параўнальна малой ужывальнасці імя, мы імкнуліся замяніць яе больш адэкватным варыянтам, асабліва ў выпадках, дзе пры перадачы традыцыйным спосабам адбывалася скажэнне слова да непазнавальнасці (напрыклад, *Отава* замест *Атава*, *Мэйн* замест *Мэн*).

У некаторых выпадках падаваліся два або тры варыянты перадачы назвы – новы і традыцыйны (напрыклад, *Кэнзас*, *Канзас*; *Ліверпул*, *Ліверпуль*). Варыятыўнасць захоўвалі, каб перакладчыкі маглі выбраць той варыянт, які больш падыходзіць да таго ці іншага тэксту ці для мэты камунікацыі.

Часам імёны, якія маюць, напрыклад, біблейскую традыцыю перадачы, з’яўляюцца раўнапраўнымі і прадуктыўнымі беларускімі імёнамі: *Jacob* – *Якаў*, *Luke* – *Лука*, *Paul* – *Павел*. Шмат якія з іх маюць агульнае паходжанне, але, засвоеныя паводле законаў мовы і вымаўленчых норм свайго народа, набылі такое гучанне, што цяжка ўявіць сабе, што яны паходзяць ад аднаго імя. Таму ў слоўнікавым артыкуле пад нумарам 2 падаецца перадача біблейскага імя (*John* – бібл. *Iaan*), або гістарычнага (*Cornelius* – гіст. *Карнелій*) ці міфалагічнага (*Doris* – міф. *Дарыда*).

Такім чынам, перадача іншамовных асабовых імёнаў з адной мовы на іншую з’яўляецца вельмі адказнай працай, таму што для яе паспяховага выканання патрабуюцца веды як лінгвістычныя, так і экстралінгвістычныя, а таксама ўмелае і далікатнае іх спалучэнне.

Спадзяемся, што слоўнік будзе карысным не толькі для студэнтаў МДЛУ, але для ўсіх, хто мае дачыненне да перакладу з англійскай мовы на беларускую.

ЛІТАРАТУРА

1. *Таболіч, А. У.* Лінгвістычныя асновы перадачы англамоўных геаграфічных назваў у беларускай мове / А. У. Таболіч // *Vocabulum et vocabularium: Сб. науч. тр. по лексикографии.* – Гродно, 1998. – С. 37–39.
2. *Вікторка, Л. В.* Лінгвістычныя асновы перадачы англійскіх уласных асабовых імёнаў на беларускую мову / Л. В. Вікторка // *Прэпрынты МДЛУ, № 137.* – Мінск : МДЛУ, 2003. – 38 с.
3. *Вікторка, Л. В.* Сацыякультурная прастора англійскага і беларускага асабовага імя ў супастаўляльным аспекце / Л. В. Вікторка // *Дни науки МГЛУ: Материалы ежегод. науч. конф. преподавателей и аспирантов ун-та, Минск, 25–26 апр. 2012 г. / МГЛУ; редкол.: Н. П. Баранова [и др.].* – Минск, 2012. – Ч. 4. – С. 254–258.
4. *Суперанская, А. В.* Теоретические основы практической транскрипции / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1978. – 255 с.
5. *Падлужны, А. І.* Фаналагічная сістэма беларускай літаратурнай мовы / А. І. Падлужны. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 142 с.
6. *Сцяцко, П. У.* Культура мовы / П. У. Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.
7. *Падлужны, А. І.* Нарыс акустычнай фанетыкі беларускай мовы / А. І. Падлужны. – Мінск : Навука і тэхніка, 1977. – 166 с.

В. М. Гапеева (Мінск)

ВАЛІТЫЎНАСЦЬ: НА МЯЖЫ ІРЭАЛЬНАСЦІ І РЭАЛЬНАСЦІ

Рэальнасць часта мысліцца як нешта ўсеабдымнае і аблігаторнае. Аднак сітуацый, якія апісваюць гінатэтычнае, патэнцыйнае і ўмоўнае, значна больш. Усе гэтыя падзеі належаць зоне, што знаходзіцца на іншым полюсе рэальнасці, і аб'яднаны тэрмінам *ірэальнасць*.

Магчымы свет – гэта ідэалізаваная тэарэтычная існасць, якая ўтрымлівае рэлевантныя семантычныя характарыстыкі сітуацый. Прататыпам магчымага свету выступае наш актуальны свет. Умовы ствараюць магчымасці і шэраг магчымых сусветаў, якія сумяшчаюцца з імі. Гэтыя сусветы могуць знаходзіцца бліжэй ці далей ад нашых мэтаў, спадзяванняў, жаданняў і г.д. Калі рэфэрэнцыяльны і выказаны свет супадаюць, мы маем рэаліс ці актуальную мадальнасць, у адваротным выпадку мы сутыкаемся з ірэалісам. Адлегласць паміж гэтымі двума сусветамі запаўняецца семантыкай мадальнасці. Менавіта таму, разважаючы пра ірэальнасць, ёсць сэнс узгадаць мадальнасць, але без атаясамлення адной з другой, бо не кожная мадальнасць